

Magdalena CHRIST

Uniwersytet Śląski w Katowicach

<https://orcid.org/0000-0002-7382-3142>

Justyna GAŁKA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Zespół Przedszkoli Miejskich nr 4 w Gliwicach

<https://orcid.org/0000-0002-9549-5565>

Kontakt: e-mail: magdalena.christ@us.edu.pl; justynagalkaaa@gmail.com

Jak cytować [how to cite]: Christ, M., Gałka, J. (2018). Wyniki badań własnych dotyczących realizacji edukacji międzykulturowej w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. *Podstawy Edukacji: Podejście interdyscyplinarne, 11*, 133–146.

Wyniki badań własnych dotyczących realizacji edukacji międzykulturowej w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym

Streszczenie

Praca ma na celu prezentację wybranych zagadnień dotyczących realizacji edukacji międzykulturowej w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. Zawiera wprowadzenie teoretyczne do poruszanego tematu, a w nim rozważania definicyjne, odwołanie do badań innych autorów, dotyczących istoty edukacji międzykulturowej, a także prezentacje możliwości doskonalenia nauczycieli w zakresie prowadzenia zajęć z edukacji międzykulturowej. W pracy zaprezentowano także wyniki badań własnych, których celem było poznanie, czy i jakie treści z zakresu edukacji międzykulturowej wprowadzane są na poziomie wychowania przedszkolnego, czy nauczyciele wychowania przedszkolnego są przygotowani do jej realizacji, a także jakie metody i formy wykorzystują oraz z jakich materiałów dydaktycznych korzystają. Były to badania ilościowo-jakościowe, podczas których wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, z zastosowaniem techniki ankiety, wywiadu i analizy dokumentów. Wyniki badań pokazały, że nauczyciele wychowania przedszkolnego posiadają podstawową wiedzę z zakresu edukacji międzykulturowej, jednak jakość jej realizacji w pracy z dziećmi znacznie poprawia udział w kursach i szkoleniach z tego zakresu, z których nauczyciele rzadko korzystają, nie znając tej oferty doskonalenia zawodowego. Deklarują jednak chęć udziału w takich zajęciach, które mogą znaczenie przyczynić się do poszerzenia ich warsztatu metod i form

pracy oraz wzbogacić zasób stosowanych pomocy dydaktycznych, ukierunkowanych na profesjonalną realizację edukacji międzykulturowej na poziomie wychowania przedszkolnego.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, edukacja globalna, nauczyciel wychowania przedszkolnego.

Wprowadzenie

Obserwując obecną sytuację na świecie, wydaje się sprawą oczywistą, że XXI wiek to czas, w którym zainteresowanie innymi kulturami jest szczególnie istotne i potrzebne. Motywuje to moment historyczny, w którym można zaobserwować wzmożoną migrację ludności do Europy. Coraz powszechniejsze staje się zjawisko stykania się odmiennych kultur. Społeczeństwo musi być świadome, że nasza polska tradycja będzie coraz mniej hermetyczna. Napływ ludności z innych państw czy kontynentów zwiększa się, a co za tym idzie – każdy imigrant posiada własną kulturę i ma prawo do swojej odrębności. Wyzwaniem XXI wieku jest osłabienie lęku względem „inności”. Można to osiągnąć między innymi poprzez inicjowanie prób poznania odmiennych kultur. Jest to także szczególnie czas dla pedagogów, nauczycieli, ponieważ w żłobkach, przedszkolach i szkołach pojawia się coraz więcej dzieci o korzeniach odmiennych niż polskie.

1. Edukacja międzykulturowa jako element edukacji globalnej

Definicja wypracowana w 2010 roku przez międzysektorowy zespół, złożony z nauczycieli, doradców i konsultantów metodycznych oraz przedstawicieli Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, władz oświatowych, uczelni wyższych i organizacji pozarządowych, określa, że:

edukacja globalna to część kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza jego zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności łączących ludzi i miejsca. Jej celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości. Przez współzależności rozumiemy wzajemne powiązania i przenikanie systemów kulturowych, środowiskowych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych (Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2018a).

Wśród zadań edukacji globalnej można znaleźć promowanie tolerancji oraz przełamywanie panujących w społeczeństwie uprzedzeń. Tym samym realizując na zajęciach edukację wielokulturową jako element edukacji globalnej, budujemy otwartość dzieci na inne kultury oraz ludzi innego pochodzenia. W niniejszej pracy przyjęto definicję za J. Nikitorowiczem, mówiącą, że

edukacja międzykulturowa to edukacja uwzględniająca odrodzony wątek podmiotowości i tożsamości, oswajającą do dorastania, do bycia obok siebie w duchu tolerancji i poszanowania praw każdej mniejszości, przeciwdziałająca powstawaniu szkodliwych stereotypów i uprzedzeń etnicznych i wyznaniowych, przygotowująca do życia w społeczno-

ściach odmiennych kulturowo, do dialogowych interakcji, pielęgnująca tradycje i uruchamiająca nośniki tradycji (rodzinę, grupy twórcze, stowarzyszenia, bractwa itp.), przedstawiająca innego jako ciekawego i przyjaznego, pomocnego w rozwoju, a nie zagrażającego i wrogiego (Nikitorowicz, 1995, 133–134).

2. Istota edukacji międzykulturowej

Dzieci przedszkolne potrafią już klasyfikować i wartościować obiekty społeczne według przynależności etnicznej, zawodowej czy wieku. Z badań amerykańskich, zachodnioeuropejskich i polskich wynika, że pierwsze wskaźniki świadomości etnicznej pojawiają się około 4–5 roku życia. Wtedy dzieci zaczynają demonstrować preferencje lub uprzedzenia etniczne. W badaniach preferencji kategorii etnicznych największą faworyzację własnej grupy etnicznej wykazują dzieci w wieku 4–7 lat (nie dotyczy to jednak dzieci z grup mniejszościowych, które do około 7 lat wybierały dzieci z uprzywilejowanych większości jako atrakcyjne obiekty społeczne). Angielscy badacze, rozmawiając z brytyjskimi 5–10-latkami stwierdzili również, że niechętna postawa wobec obcokrajowców jest silniejsza u młodszych dzieci, w porównaniu do kilka lat starszych kolegów. Analiza wiedzy i preferencji dzieci 6–12-letnich z kilku krajów Europy Zachodniej wykazała, że chociaż znajomość faktów kulturowych i geograficznych była u badanych dzieci fragmentaryczna, to najmłodsze dzieci wykazywały, wyraźniejszą niż starsze, preferencję własnej grupy narodowej. Zmniejszała się ona wraz z wiekiem, ale u większości badanych była zauważalna. W badaniu nad postawami wobec mniejszości narodowych u polskich uczniów stwierdzono wyraźną faworyzację własnej grupy narodowej i niechętną postawę wobec przedstawicieli mniejszości, ze szczególnie ostrą dyskryminacją wobec Romów. Z przytoczonych wyników badań można wywnioskować, że dzieci nie zawsze wykazują naturalną otwartość na innych ludzi i łatwość w akceptowaniu odmienności. Silniejsza wydaje się tendencja do preferowania ludzi postrzeganych jako podobnych do siebie, a odrzucanie obcych. Tym samym akceptacja „Innego” jest osiągnięciem rozwojowym, wypracowanym przez dziecko przy wsparciu ważnych dla niego dorosłych (Weigl, 2018).

Niezwykle ważną rolę pełni tutaj proces wychowania, w którym nie powinno być miejsca na przejawy rasizmu. Niestety, dzieci są często narażone na niepożądane oddziaływania ze strony np. mediów, osób starszych, które często krzywdząco etykietują ludzi, itp. Dzieci nie wybierają kultury, w której dorastają. W ich otoczeniu zdarzają się osoby z poglądami skrajnie nacjonalistycznymi, które szerzą rasizm i niechęć do odmienności. Dziecko dorastające w takim środowisku jest przesiąknięte ową ideologią. Dlatego też ważną rolę nauczyciela jest zapobieganie powstawaniu negatywnej postawy wobec „Innego”. Nauczyciel powinien wprowadzać elementy edukacji międzykulturowej, dzięki czemu stwarza szansę na zniwelowanie lęku i niechęci wobec inności. Jest to szczególnie istotne

w dzisiejszych czasach, kiedy zjawisko „tygla kulturowego” może się poszerzać, a co z tym związane – ważne jest poszerzanie świadomości ludzi na temat obcych kultur. Młodsze dzieci nie mają jeszcze w pełni ustabilizowanych własnych opinii i poglądów. Dlatego też dużą rolę odgrywają placówki wychowawczo-edukacyjne, w których to powinien kształtować się pozytywny stosunek wobec świata. Według A. Tomasik przedszkola i szkoły mają duże szanse na osiągnięcie sukcesu w tworzeniu pozytywnych postaw społecznych u dzieci, ze względu na: czas, który dzieci w nich spędzają; wzorzec osobowy nauczyciela; możliwość edukacji opartej na procesach grupowych wśród rówieśników (Tomasik, 2018).

Pojęcia wielokulturowości oraz międzykulturowości są ze sobą ściśle powiązane. Pierwsze z nich to trwałe, jak i czasowe współżycie w określonej przestrzeni wspólnot etnicznych i narodowych, które cechuje poczucie odrębności kulturowej. Różne kultury pozostają ze sobą w trwałym kontakcie. Tworzą zróżnicowane kulturowo społeczeństwo. Natomiast międzykulturowość oznacza trwałe, jak i dynamiczne interakcje między różnymi kulturami. To wzajemne przenikanie się i wymiana wartości różnych kultur. Wiąże się ona często z migracjami i przemieszczaniem (Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2018b). W temacie odmienności kulturowych i stykania się kultur ważną rolę odgrywa edukacja międzykulturowa/wielokulturowa. Jak zauważa M. Kuleta-Hulboj, często terminy „edukacja wielokulturowa” i „edukacja międzykulturowa” używane są wymiennie, a nawet jeśli różni autorzy używają tego samego pojęcia, nierzadko rozumieją je całkiem inaczej (Kuleta-Hulboj, 2005, s. 77–99). Na potrzeby niniejszej pracy przyjęto, że edukacja wielokulturowa to

proces lub strategia edukacyjna włączająca więcej niż jedną kulturę [...]. Wielokulturowa edukacja może być praktykowana wewnątrz formalnych lub nieformalnych ram, pośrednio lub bezpośrednio. Celem tej edukacji jest kształtowanie tolerancji, zrozumienia, wymiana informacji i wiedzy na temat innych kultur, [o] ich podobieństwach i różnicach, ich punktach widzenia, pojęciach, wartościach, wierzeniach i postawach, ale także formowanie poznawczych, werbalnych i niewerbalnych umiejętności komunikowania się z innymi kulturami, grupami kulturowymi i ich członkami. Innym celem edukacji wielokulturowej jest także stymulowanie naukowego i społecznego rozwoju w międzykulturowym społeczeństwie. Ostatecznym celem tego rodzaju edukacji jest rozwijanie komunikacji i wzajemnego zrozumienia między różnymi kulturami, narodami, grupami i jednostkami (Ekstrand, 1995, s. 3963).

3. Instytucje edukacyjne a edukacja międzykulturowa

W związku z szerzącą się falą emigracji, pilną potrzebą staje się wdrażanie działań wspomagających osoby odmiennie kulturowo. Łączy się to z organizacją placówek i procesu dydaktyczno-wychowawczego (Smoter, 2016). Główną rolę odgrywają tutaj instytucje użyteczności publicznej, w tym szkoły czy przedszkola, które są ośrodkami spotkań dzieci odmiennych kulturowo. Właśnie

w nich poznają się osoby o różnym pochodzeniu, dlatego warto od samego początku zadbać o ich dobrą integrację. Instytucje te powinny tworzyć wzorzec wspólnoty, który będzie w nich praktykowany. Również według B. Milerskiego, szkoła i przedszkole powinny spełniać funkcje integracyjne. Ich zadaniem staje się alfabetyzacja świata z uwzględnieniem wielości tworzących go znaczeń i wartości, a także kształtowanie społeczeństwa pojmowanego jako „pojednana różnorodność” (Milerski, 2013, s. 42–43). Aby integracja dała pożądaną efekt, należy pamiętać o zaangażowaniu wszystkich objętych nią środowisk. Chęć współpracy musi być widoczna pomiędzy przedstawicielami szkoły, rodzicami oraz uczniami, ponieważ po wykluczeniu któregoś z tych podmiotów szansa na „pojednaną różnorodność” maleje. Dzieci spędzają czas w szkole czy też przedszkolu, rodzinie oraz w środowisku rówieśniczym, dlatego wszystkie te środowiska powinny w zakresie integracji dążyć do tego samego celu. Placówki publiczne są zobowiązane odgórnymi rozporządzeniami do realizowania modelu integracyjnego, w którym dzieci odmienne kulturowo korzystają z dodatkowych lekcji języka polskiego, mają prawo do własnej odmienności oraz razem z innymi rówieśnikami uczęszczają na zajęcia przedszkolne lub szkolne. Można więc stwierdzić, że placówki publiczne realizują w podstawowym zakresie założenia edukacji międzykulturowej, mając na względzie „ogół wzajemnych wpływów i oddziaływań jednostek i grup, instytucji, organizacji, stowarzyszeń, związków sprzyjających takiemu rozwojowi człowieka, aby stawał się on w pełni świadomym i twórczym członkiem wspólnoty rodzinnej, lokalnej, regionalnej, wyznaniowej, narodowej, kontynentalnej, kulturowej, globalnej-planetarnej oraz był zdolny do aktywnej samorealizacji własnej niepowtarzalnej i trwałej tożsamości i odrębności” (Nikitorowicz, 2003, s. 9). Organizacja procesu kształcenia, w tym edukacji międzykulturowej, w dużej mierze zależy od nauczyciela. Prowadzący powinien dobrze znać sytuację swoich uczniów, również tych odmiennych kulturowo, dzięki czemu może podchodzić refleksyjnie do projektowanych i realizowanych działań. Powinien on również dbać o stałe podnoszenie własnych kompetencji i kwalifikacji, między innymi poprzez udział w kursach i szkoleniach.

4. Możliwości doskonalenia zawodowego nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej

Kursy oraz szkolenia z zakresu edukacji międzykulturowej czy też globalnej są organizowane między innymi przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) oraz organizacje pozarządowe, w szczególności przez Helsińską Fundację Praw Człowieka (HFHR).

HFHR realizowała projekt o nazwie „Weź kurs na wielokulturowość”. Jego celem było wsparcie procesu integracji obywateli z Afryki, Azji oraz obydwu Ameryk, którzy mieszkają w Polsce, poprzez przeszkolenie osób pracujących

w sektorze publicznym. W ramach tego projektu uczestnicy zdobywali informacje o bieżących wydarzeniach wielokulturowych oraz dyskursie publicznym na temat wielokulturowości, migracji oraz dyskryminacji (Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2018c). W ramach działań Fundacji zrealizowano wiele warsztatów. Jeden z nich nosił nazwę „Warsztat uwrażliwiający: polityka równościowa i wielokulturowa w instytucjach pomocy i integracji społecznej i administracji publicznej”. Był on kierowany w dużej mierze do osób pracujących z ludźmi odmiennymi kulturowo w takich placówkach, jak Centrum Pomocy Rodzinie czy Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej. Główną ideą było zapoznanie uczestników z zagadnieniami dotyczącymi wielokulturowości, np. dyskryminacją, uprzedzeniami, etykietowaniem czy stygmatyzacją. Celem było również dowiedzenie, iż język, postawa, zachowania równościowe i wrażliwość na wielokulturowość mogą pozytywnie wpływać na kontakt z klientem (Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2018b). Kolejny z realizowanych warsztatów dotyczył tematu „Wielokulturowości w polskiej szkole”. Było to szkolenie skierowane bezpośrednio do pedagogów, nauczycieli, ukierunkowane na podniesienie ich kompetencji w pracy z uczniem w zakresie wielokulturowości i przeciwdziałania dyskryminacji. W trakcie kursu poruszano tematy dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych, co także wiąże się z uczniem odmiennym kulturowo. Kolejnym celem było zwiększenie poziomu wiedzy i znajomości pojęć z zakresu wielokulturowości. Warsztat składał się z następujących etapów: pierwszy moduł dotyczył „Cudzoziemca w społeczeństwie polskim/cudzoziemca w polskiej szkole”, drugi moduł wiązał się z „Postrzeganiem społecznym – jak powstają stereotypy, dyskryminacja, uprzedzenia i różnice kulturowe”, a ostatni moduł zatytułowano „Polityka równościowa – przeciwdziałanie dyskryminacji i stereotypom w środowisku szkolnym”. Dzięki temu szkoleniu, które odbyło się w czerwcu 2014 roku, kursanci zdobyli wiedzę z zakresu sytuacji cudzoziemców w Polsce, różnic kulturowych i innych pojęć; kompetencje dotyczące zastosowania zdobytej wiedzy w pracy z uczniami; świadomość roli języka i sposobu komunikacji równościowej, dzięki której wspierają i motywują (a nie etykietują) (Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2018d). HFHR miała w swojej ofercie kolejne tego typu bezpłatne kursy w latach 2013–2014 oraz 2014–2015. Były to kursy trenerskie kompetencji międzykulturowych, które poruszały zagadnienia związane z migracją, integracją, prawami człowieka czy przepisami prawnymi. Ukończenie owego kursu dawało uprawnienia do prowadzenia w przyszłości warsztatów z tego zakresu. Dzięki tej organizacji powstała również książka pt. *Od migracji do integracji* w ramach projektu pt. „Weź kurs na wielokulturowość. Edukacja na temat praw człowieka i wielokulturowości kluczem do budowania otwartego społeczeństwa przyjmującego obywateli państw trzecich”, dzięki której stworzono „vademecum, które próbuje pomóc zrozumieć sytuację imigrantów w Polsce oraz ukazać wielowymiarowość problematyki migracji oraz integracji cudzoziemców” (Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2018d).

Z kolei Ośrodek Rozwoju Edukacji przeprowadził szkolenia oraz warsztaty, takie jak np.: „Wielokulturowość w praktyce szkolnej”, „Rozwijanie kompetencji wielojęzycznej i wielokulturowej”, „Wielojęzyczność i wielokulturowość w polskiej szkole”, których celem stało się ujęcie i rozpowszechnienie „dobrych praktyk” dotyczących pracy z uczniem innym językowo i kulturowo (Smoter, 2016). ORE na swojej oficjalnej stronie (www.ore.edu.pl) udostępnia wiele książek, prezentacji oraz artykułów związanych z wielokulturowością. Dotyczą one m.in. współpracy z Gruzją, gdzie realizowany jest projekt pt. „One są wśród nas”, który porusza temat edukacji włączającej. ORE podejmuje też działania w kierunku udoskonalania procesu diagnozy dziecka innego kulturowo. W ramach tej inicjatywy została wydana książka pt. *Wybrane zagadnienia diagnozy psychologicznej dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowości oraz wielojęzyczności*. Nadrzędnym celem tejże publikacji jest upowszechnienie dobrych praktyk diagnostycznych. Autorzy wskazywali na dwa źródła motywacji do stworzenia książki. Po pierwsze, rośnie liczba diagnozowanych osób, które są odmienne kulturowo lub językowo. Coraz częściej psychologowie przeprowadzający diagnozę mają do czynienia z dziećmi imigrantów, reemigrantów, dziećmi należącymi do mniejszości narodowych lub etnicznych (szczególnie romskich) oraz dziećmi z rodzin dwukulturowych. Tym samym wyzwaniem dla psychologów staje się nawiązanie relacji z dzieckiem, ale także z jego opiekunami, a przede wszystkim dobór odpowiedniego testu diagnostycznego. Wiedza psychologów z zakresu wielokulturowości jest szczególnie istotna, ponieważ bez niej może dojść do nadużyć, a nawet do dyskryminacji lub nieetycznych praktyk. Drugim powodem była liczba doniesień sugerujących występowanie błędów diagnostycznych względem dzieci wielojęzycznych oraz odmiennych kulturowo, które były przypisywane poradniom psychologiczno-pedagogicznym. Ten problem dotyczył w szczególności dzieci romskich, które były kierowane do szkół specjalnych. Spekulowano, iż tak częste wysyłanie młodych Romów do szkół specjalnych jest przejawem dyskryminacji ze względu na pochodzenie kulturowe oraz niezajomość języka polskiego. Przeprowadzone w 2011 roku badania udowodniły, iż ponad połowa przebadanych dzieci romskich w szkołach specjalnych nie wykazuje upośledzenia umysłowego. Dlatego też wspomniana publikacja ma na celu uwrażliwienie środowiska diagnostów, dążenie do zachowania najwyższych standardów pracy diagnostycznej, niezależnie od tego, kto jest podmiotem diagnozy (Barzykowski, Grzymała-Moszczyńska, Dzida, Grzymała-Moszczyńska, Kosno, 2013). ORE realizuje także edukację wielokulturową, antydyskryminacyjną oraz edukację wobec wyzwań migracyjnych. Na stronie internetowej ośrodka można znaleźć scenariusze zajęć oraz literaturę poruszającą opisywany temat (Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2018).

W Polsce jest organizowanych wiele kursów oraz szkoleń, które poruszają temat edukacji wielokulturowej. Kuratorium Oświaty w Warszawie przeprowadziło bezpłatny kurs, przy wsparciu Międzynarodowej Organizacji do Spraw Mi-

gracji oraz Urzędu do Spraw Cudzoziemców, który obejmował tematykę ucznia cudzoziemskiego w polskiej szkole; metodykę nauczania języka polskiego jako drugiego; nauczanie przedmiotowe w klasie międzykulturowej; sposoby diagnozowania umiejętności językowych i wiedzy ucznia rozpoczynającego naukę w polskiej szkole; planowanie tematyki zajęć języka polskiego jako drugiego w oparciu o treści zapisane w programie *Ku wielokulturowej szkole w Polsce*; model lekcji języka obcego (Kuratorium Oświaty w Warszawie, 2017). Istnieją również kursy płatne, organizowane przez Studium Prawa Europejskiego, o nazwie „Praca z dzieckiem cudzoziemskim w szkole”. Program kursu obejmuje tematy:

1. Kształcenie cudzoziemców w polskim systemie oświaty;
2. Kulturowe zróżnicowanie uczniów;
3. Jak pracować z dziećmi cudzoziemskimi w szkole;
4. Problemy kształcenia uczniów-obcokrajowców z perspektywy szkoły (dyrektora, nauczyciela, pedagoga, psychologa);
5. Doskonalenie nauczycieli w zakresie pracy z dziećmi cudzoziemskimi;
6. Praca z dzieckiem cudzoziemskim – dobre praktyki (Studium Prawa Europejskiego, 2018).

Kursy i szkolenia mogą wiązać edukację wielokulturową z regionalną. Taką propozycję przygotował A. Peć, regionalista, pedagog i etnolog. W ofercie Akademii Edukacji znajduje się szkolenie dla rad pedagogicznych, podczas którego można poznać założenia edukacji wielokulturowej we wczesnej edukacji dziecka; zrozumieć, czym różni się edukacja wielokulturowa od edukacji artystycznej i regionalnej; poznać tańce i zabawy dziecięce z różnych stron świata, powitania w kulturach świata, obrzędy i zwyczaje narodów; stworzyć projekt z zakresu wielokulturowości i edukacji artystycznej (Peć, 2018). Warto również wspomnieć o ofercie Fundacji Edukacji Międzykulturowej. Szkolenia są prowadzone metodami aktywnymi i obejmują prezentacje, wykłady oraz warsztaty. Przedstawiane są elementy historii i współczesności, wprowadzenie do kultury oraz życie społeczne w wybranym kraju. Zajęcia odbywają się w placówce zamawiającej szkolenie, a wielkość grupy nie przekracza 20 osób, co pozwala na indywidualne omówienie pojawiających się wątpliwości czy problemów. Zakres tematyczny dostosowany jest do potrzeb konkretnej placówki. Ze szkoleń dotychczas przeprowadzonych przez Fundację skorzystało m.in. Kuratorium Oświaty w Katowicach, gdzie realizowane były warsztaty dla nauczycieli na temat pracy z klasą wielokulturową (Fundacja Edukacji Międzykulturowej, 2018).

5. Edukacja międzykulturowa w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym - wyniki badań własnych

Celem przeprowadzonych badań było poznanie sposobów realizacji edukacji międzykulturowej w pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. W związku z tym

przedmiotem badań uczyniono zjawisko edukacji międzykulturowej w placówkach przedszkolnych.

Główny problemem badawczy przyjął postać pytania: **Czy i jakie treści z zakresu edukacji międzykulturowej wprowadzane są na poziomie wychowania przedszkolnego?** Natomiast problemy szczegółowe sformułowano następująco:

1. Czy nauczyciele wychowania przedszkolnego są przygotowani do realizacji edukacji międzykulturowej? Jak oceniają swoje przygotowanie w tym zakresie?
2. W jaki sposób nauczyciele wprowadzają elementy edukacji międzykulturowej – jakie metody i formy wykorzystują?
3. Z jakich materiałów dydaktycznych mogą korzystać nauczyciele wychowania przedszkolnego, wprowadzając elementy edukacji międzykulturowej?

Podczas badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, z uwzględnieniem techniki ankiety, wywiadu oraz analizy dokumentów. Zastosowano autorskie narzędzia badawcze w postaci kwestionariusza ankiety oraz arkusza wywiadu. Kwestionariusz ankiety był skierowany do nauczycieli wychowania przedszkolnego. Wywiad przeprowadzono z dwoma pracownikami Ośrodka Działań Ekologicznych „Źródła”, którzy prowadzą m.in. kursy i szkolenia z nauczycielami, dotyczące edukacji międzykulturowej i globalnej. Grupę badawczą do przeprowadzenia badań ankietowych stanowiło 31 nauczycieli wychowania przedszkolnego z województwa śląskiego, z terenów miejskich – Gliwice, Bytom, oraz wiejskich – Rudziniec, Pławniowice. Badania przeprowadzono we wrześniu oraz październiku 2017 roku, miały one charakter pilotażowy.

Wszyscy nauczyciele uczestniczący w badaniu ankietowym zadeklarowali realizację edukacji międzykulturowej. Najczęściej wprowadzają oni treści dotyczące ciekawostek o państwach świata, zagadnienia odnoszące się do postawy tolerancji, podobieństw łączących dzieci z ludźmi całego świata, a także dotyczące różnorodności tradycji. Wyniki uzyskane w tym zakresie obrazuje tabela 1.

Analizując dane uzyskane z ankiet i wywiadów, można stwierdzić, że udział w kursach i szkoleniach jest czynnikiem, który zdecydowanie pomaga w podnoszeniu poziomu realizacji przez nauczycieli edukacji globalnej i międzykulturowej. U ankietowanych nauczycieli, którzy nie uczestniczyli w takich dodatkowych formach doskonalenia zawodowego, zakres tematyczny wplatanych zagadnień był węższy, nie poruszali oni tematów dotyczących trudniejszych zagadnień (bieda, różnice pomiędzy krajami globalnej Północy i globalnego Południa). Uzyskane dane pokazały także, że poziom wiedzy w zakresie edukacji globalnej i międzykulturowej u większości objętych badaniami ankietowymi nauczycieli wychowania przedszkolnego jest przeciętny, co prezentuje tabela nr 2.

Tabela 1

Deklaracje nauczycieli wychowania przedszkolnego, uczestniczących w badaniu ankietowym, odnośnie do realizowanych treści edukacji międzykulturowej

Treści edukacji międzykulturowej	Liczba odpowiedzi (N = 31)
Powitania w różnych językach świata	21
Ciekawostki o państwach świata	29
Omawianie odmienności kulturowej	21
Informacje o różnych grupach narodowych i etnicznych	21
Postawa tolerancji	29
Informacje o tym, czym jest rasizm, i zapobieganie mu	11
Podobieństwa łączące dzieci z ludźmi całego świata	29
Różnorodność tradycji (np. święta)	25
Omawianie stereotypów i wyjaśnienie ich	12
Inne	2

Źródło: wyniki badań własnych.

Tabela 2

Wiedza nauczycieli wychowania przedszkolnego, uczestniczących w badaniu ankietowym, z zakresu obszarów należących do edukacji globalnej i/lub międzykulturowej

Obszar edukacji globalnej i/lub międzykulturowej	Liczba odpowiedzi prawidłowych	Liczba odpowiedzi nieprawidłowych
Wielokulturowość	24	7
Sprawiedliwy handel	18	13
Zmiany klimatu	21	10
Zasoby naturalne	16	15
Rasizm i wykluczenie	22	9
Konflikty	7	24
Migracje	17	14
Ubóstwo	21	10
Dostęp do edukacji	18	13
Zrównoważony rozwój	19	12
Konsumpcja	15	16
Tożsamość kulturowa i różnorodność	28	3
Zanieczyszczenia środowiska	20	11
Antydyskryminacja	19	12
Stosunki międzynarodowe	14	17
Gospodarka światowa	20	11
Handel międzynarodowy	18	13
Prawa człowieka	10	21

Źródło: wyniki badań własnych.

Osoby specjalizujące się w prowadzeniu szkoleń z obszaru edukacji globalnej, a w tym międzykulturowej, które udzieliły wywiadów na potrzeby niniejszych badań, uważają, że nauczyciele mają raczej niski poziom wiedzy w tym zakresie, a wprowadzane przez nich treści nie są merytorycznie zadowalające. Większość respondentów nie wiedziała o kursach i szkoleniach dotyczących edukacji globalnej czy też międzykulturowej, co może świadczyć o ich małej popularności lub zbyt słabym upowszechnianiu informacji o ich organizacji. Jednak aż 24 respondentów chciałoby wziąć udział w takiej formie doskonalenia zawodowego. Na kursach i szkoleniach nauczyciele mają możliwość poznania różnych ciekawych metod, technik oraz materiałów dydaktycznych, które pomagają im zainteresować dzieci odmienną kulturą oraz w atrakcyjny i przystępny sposób przekazać treści edukacyjne. Z deklaracji ankietowanych nauczyciel wynika, że podczas wprowadzania edukacji międzykulturowej dominuje metoda podająca. Są to opowiadania, opisy, wyjaśnienia, pogadanki na temat odmiennych kultur. Stosowane są także piosenki i powitania w odmiennych językach. Brakowało deklaracji szerszego wykorzystywania przez respondentów metod eksponujących czy problemowych. Tymczasem można przypuszczać, że dla dzieci w wieku przedszkolnym atrakcyjną formą zdobywania wiedzy o innych kulturach byłoby np. krótkie przedstawienie teatralne o takiej tematyce, przygotowane przez nauczyciela lub z udziałem samych przedszkolaków. Wymaga to jednak posiadania odpowiednich materiałów dydaktycznych. Podczas szkoleń organizowanych przez Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” uczestnicy otrzymują cały pakiet inspirujących pomocy. Wśród nich można znaleźć teatrzyk kamishibai, ogromną mapę świata, karty do gier odnoszące się do różnych narodowości, scenariusze zajęć oraz dołączone do tego obrazki, a także płytę z prezentacjami do każdego państwa uwzględnionego w prezentowanym zestawie edukacyjnym. Są to materiały bardzo cenne, lecz trudne do zdobycia ze względu na ograniczone środki finansowe na ich rozpowszechnienie. Dlatego zazwyczaj w rzeczywistości przedszkolnej wszelkie materiały dydaktyczne są tworzone przez nauczycieli oraz zależne od ich wiedzy i umiejętności, stąd też ich jakość jest bardzo zróżnicowana.

Podsumowując powyższe rozważania, można wysnuć wniosek, że edukacja międzykulturowa może i powinna być szerzej i częściej realizowana już na poziomie wychowania przedszkolnego, ze względu na panującą sytuację polityczno-ekonomiczną, z którą wiąże się coraz większa liczba ludności napływowej, w tym również dzieci w wieku przedszkolnym. Mowa tu głównie o dzieciach z Ukrainy, Białorusi, Wietnamu itp. Jest niezwykle istotne, by polskie dzieci wzrastały i dojrzewały w duchu tolerancji i otwartości, a przedstawiciele mniejszości narodowych czuli się zrozumiani i bezpieczni w kraju, w którym mieszkają i który wybrali na swój nowy dom. Należy pamiętać, że dzieci, które od najmłodszych lat będą wychowywane w duchu takich wartości, w przyszłości staną się świadomymi, tolerancyjnymi obywatelami. By osiągnąć zadowalające efekty pracy nauczycieli w zakresie edukacji międzykulturowej, potrzebne są większe

nakłady finansowe przeznaczone na specjalistyczne szkolenia, seminaria i wykłady, a także na materiały dydaktyczne, które obecnie są zbyt trudno dostępne. Mając fachowe zaplecze, nauczyciele, którzy obecnie są chętni do dalszego doskonalenia się w tym zakresie, będą w stanie poszerzać horyzonty zarówno swoje, jak i swoich małych podopiecznych.

Bibliografia

- Barzykowski, K., Grzymała-Moszczyńska, H., Dzida, D., Grzymała-Moszczyńska, J., Kosno, M. (red.). (2013). *Wybrane zagadnienia diagnozy psychologicznej dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowości oraz wielojęzyczności*. Warszawa: Wydawnictwo Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Centrum Edukacji Obywatelskiej, (2018a). *Definicja edukacji globalnej*. Pobrane z: <https://globalna.ceo.org.pl/definicja-edukacji-globalnej> [dostęp: 1.10.2018].
- Centrum Edukacji Obywatelskiej, (2018b). *Wielokulturowość i międzykulturowość*. Pobrane z: <http://www.ceo.org.pl/pl/szkolatolerancji/news/wielokulturowosc-i-miedzykulturowosc> [dostęp: 1.10.2018].
- Ekstrand, H. (1995). Multicultural Education (s. 3963). W: T. Husen, T.N. Postlethwaite (eds.), *The International Encyclopedia of Education* (vol. 7). Oxford: Pergamon.
- Fundacja Edukacji Międzykulturowej. *Szkolenia z zakresu edukacji międzykulturowej dla nauczycieli*. Pobrane z: <http://miedzykulturowa.org.pl/wp/wp-content/uploads/2017/01/oferta-szkolen-dla-nauczycieli.pdf> [dostęp: 3.10.2018].
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, (2018a). *Od migracji do integracji. Vademecum*. Pobrane z: <http://www.hfhrpol.waw.pl/wielokulturowosc/vademecum.html> [dostęp: 2.10.2018].
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, (2018b). *Warsztat: Wielokulturowość w polskiej szkole*. Pobrane z: <http://www.hfhr.org.pl/wielokulturowosc/page.php?pag=5&sec=14> [dostęp: 2.10.2018].
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, (2018c). *Weź kurs na wielokulturowość*. Pobrane z: <http://www.hfhr.pl/dzialania/edukacja/wez-kurs-na-wielokulturowosc/> [dostęp: 2.10.2018].
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka (2018d). *III Kurs Trenerski Kompetencji Międzykulturowych*. Pobrane z: <http://www.hfhr.org.pl/wielokulturowosc/page.php?pag=5&sec=14> [dostęp: 2.10.2018].
- Kuleta-Hulboj, M. (2005). Edukacja międzykulturowa: problemy definicyjne. *Auxilium Sociale*, 2, 77–99.
- Kuratorium Oświaty w Warszawie. *Bezpłatne szkolenia dotyczące edukacji międzykulturowej*. Pobrane z: <http://www.kuratorium.waw.pl/pl/dyrektor-i-nauczyciel/informacje-biezace/1804,Bezplatne-szkoleniadotyczace-edukacji-miedzykulturowej.html>. [dostęp: 3.10.2018].

- Milerski, B. (2013). Innowierca jako wyzwanie pedagogiczne. W: I. Chrzanowska, B. Jachimczak, K. Pawelczak (red.), *Miejsce innego we współczesnych naukach o wychowaniu. W poszukiwaniu pozytywów* (s. 37–47). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nikitorowicz, J. (1995). *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.
- Nikitorowicz, J. (2003). Wartości etosu jako podstawa kształtowania tożsamości wielokulturowej, podłoże konfliktów kulturowych i cel edukacji międzykulturowej. W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Gajdzica (red.), *Świat wartości i edukacja międzykulturowa* (s. 9–36). Cieszyn – Warszawa: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji. *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wielokulturowość w szkole. Uczeń cudzoziemski*. Pobrane z: <https://www.ore.edu.pl/2015/03/wielokulturowosc-w-szkole-uczen-cudzoziemski/> [dostęp: 2.10.2018].
- Peć, A. *Szkolenie dla Rady Pedagogicznej. Edukacja wielokulturowa*. Pobrane z: <https://blizejprzedszkola.pl/edukacja-wielokulturowa,6,5.html> [dostęp: 3.10.2018].
- Smoter, K. (2016). Wspomaganie edukacyjne uczniów przeżywających trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 4 (42), 51–66. <http://dx.doi.org/10.14632/eetp.2016.11.42.51>.
- Studium Prawa Europejskiego. *Kurs Praca z dzieckiem cudzoziemskim w szkole*. Pobrane z: <http://szkolawielokulturowa.pl/szkola/seminarium/> [dostęp: 3.10.2018].
- Tomasik, A. *Kilka słów o edukacji międzykulturowej. Materiały dla nauczycieli i nauczycielek przygotowujących spotkania czytelnicze dla dzieci w wieku przedszkolnym. Scenariusz zajęć*. Pobrane z: https://poczytajmy.ceo.org.pl/sites/mlodyobywatel.ceo.org.pl/files/a._tomasik_-_kilka_slow_o_edukacji_miedzykulturowej.pdf [dostęp: 3.10.2018].
- Weigl, B. *Dylematy edukacji wielokulturowej dziecka przedszkolnego*. Pobrane z: <http://miedzykulturowa.org.pl/czytelnia/artykuly/dylematy-edukacji-wielokulturowej-dziecka-przedszkolnego/> [dostęp: 2.10.2018].

The findings of the author's research regarding the implementation of intercultural education in teaching pre-school children

Summary

The objective of the paper is to present selected issues concerning the implementation of intercultural education in teaching pre-school children. It contains a theoretical introduction to the subject discussed, including definitional considerations, references to the research carried out by other authors and regarding the essence of intercultural education, as well as presentations of options for teachers' professional development in the area of conducting intercultural education classes. The paper also presents the results of its author's own research, the aim of which was to find out whether the content from the field of intercultural education is introduced at the level of pre-school education and what content exactly it is, whether pre-school teachers are prepared for its implementation, as well as what methods and forms they employ and which teaching materials they use. As these were quantitative and qualitative studies, the method applied was the one of a diagnostic survey, using the technique of a questionnaire, an interview and a document analysis. The research results showed that pre-school teachers have basic knowledge of intercultural education, but the quality of its implementation when working with children is significantly improved through participation in courses and trainings in this area, which teachers rarely use without being aware of such opportunities for professional development. However, they declare their willingness to take part in such activities that can contribute to expanding their methods and forms of work, and enrich the resources of didactic aids aimed at the professional implementation of intercultural education at the level of pre-school education.

Keywords: an intercultural education, a global education, a pre-school teacher.